

УДК 378+15

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА: СУТЬ, ФОРМИ, ТИПИ, РІВНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

І.І. Доцяк

Розглядається електоральна поведінка як форма політичної участі громадян, що реалізується через право бути виборцем, брати участь у виборчому процесі і впливати на нього, а також брати участь у формуванні представницьких органів влади. Аналізується електоральна активність, яка проявляється через залучення у виборчий процес на різних етапах виборчої кампанії, участь у голосуванні, обізнаність із законодавством про вибори та проблемами його удосконалення. Розглядаються рівні електоральної активності та особливості її прояву у студентському середовищі. Характеризуються фактори, що впливають на електоральну активність студентської молоді, та основні тенденції їх розвитку.

Рассматривается электоральное поведение как форма политического участия граждан, которое реализуется через право быть избирателем, принимать участие в избирательном процессе и влиять на него, а также принимать участие в формировании представительских органов власти. Анализируется электоральная активность, которая проявляется через вовлечение в избирательный процесс на разных этапах избирательной кампании, участие в голосовании, информированность о законодательстве о выборах и проблемах его совершенствования. Рассматриваются уровни электоральной активности и особенности ее проявления в студенческой сфере. Характеризуются факторы, которые влияют на электоральную активность студенческой молодежи, и главные тенденции их развития.

Формування і розвиток демократії, утвердження багатопартійної політичної системи в Україні безпосередньо пов'язано з політичною участю громадян у політичних процесах.

Під політичною участю розуміється система форм, методів і засобів впливу на політичні інститути з боку суб'єктів політичних відносин з метою досягнення власних цілей.

Однією з найважливіших форм політичної участі виступає електоральна поведінка. Саме ідея виборності покликана забезпечити реалізацію народного суверенітету і представництва всіх зацікавлених соціальних груп у системі влади. Роль виразника народного

суверенітету відводиться електорату, тобто виборцям. Вибори, по суті, є одним з провідних інститутів легітимізації існуючої політичної системи і політичного режиму. Саме тому в розвинутих країнах велика увага приділяється підготовці студентської молоді до участі у виборчому процесі. Важлива роль відводиться системі вищої освіти, а також різноманітним механізмам – від офіційних національних свят до заходів патріотичних організацій. Вони не тільки посилюють політичний інтерес, але й здійснюють значний вплив на установки громадян щодо політичного процесу.

Система виборів виступає інструментом легітимізації і стабілізації існуючої політичної системи. У більшості країн світу участь у голосуванні вважається особистим правом виборця, який може розпоряджатися ним на власний розсуд. Разом з тим, у деяких країнах світу існує практика обов'язкового голосування. Так, в Італії неучасть у голосуванні призводить до морального осуду, в Австралії – до штрафу або й до позбавлення волі, у Греції – навіть до тюремного ув'язнення від одного місяця до одного року.

В Україні голосування є особистою справою виборців. У Законі "Про вибори народних депутатів" проголошується, що участь громадян у виборах є добровільною і вважається, що виборці, які не брали участі у виборах, підтримують результати волевиявлення тих виборців, які взяли участь у голосуванні.

Однією з форм електоральної поведінки є участь у плебісцитах і референдумах.

Плебісцит (від лат. [*plebs* – простий люд і *scitum* – рішення] – постановою) – це всезагальне опитування громадян з метою виявлення їхньої думки, волі та пропозиції щодо якогось важливого питання. У політичній практиці багатьох країн світу результати плебісциту, на відміну від підсумків референдуму, не набувають обов'язкової юридичної сили. Вони лише мають бути враховані, взяті до уваги при опрацюванні і прийнятті рішень відповідними органами державної влади та державного управління.

Уперше плебісцит було запроваджено в період Французької революції кінця XVIII ст. при вирішенні питання про приєднання ряду територій. І в подальшому плебісцити найчастіше використовувались при визначенні державної приналежності тієї чи іншої території, а також при вирішенні питання про конфедеративне чи федеративне об'єднання держав. Плебісцит може проводитись на основі як міжнародного договору, так і внутрішнього законодавства. Його підсумки можуть слугувати для зміни територіальних кордонів. Але при цьому плебісцит повинен здійснюватися так, щоб забезпечити дійсно вільне волевиявлення населення на основі загального, рівного і таємного голосування. З цієї метою може проводитись плебісцит під спостереженням того чи іншого міжнародного органу. Оскільки процедура проведення плебісциту нічим не відрізняється від процедури референдуму, ці поняття часто ототожнюються.

Референдум (від лат. [*referendum*] – те, що має бути повідомлене) – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через всенародне голосування. У світовій практиці референдуми використовуються для прийняття конституцій та поправок до них, для зміни форм правління чи форми державного устрою, для розв'язання питань загального значення. Рішення, прийняті шляхом референдуму, мають обов'язкову юридичну силу для всіх громадян країни. За масштабами проведення референдуми поділяють на загальнонаціональні (проводяться по всій території країни) і місцеві (проводяться на частині території). За змістом референдуми можуть бути конституційні (по проекту конституції або змінах до неї), законодавчі (по проектах законів) і консультативні (по важливому принципу чи напрямку діяльності держави). Прикладом останнього є референдум, проведений в Україні 30 грудня 1991 р., на якому понад 90% населення висловились за дальший розвиток України як самостійної, незалежної держави. За рівнем необхідності проведення референдуми поділяються на обов'язкові (проводяться за обов'язковою вимогою конституції або іншого закону при вирішенні даного питання) і факультативні (проводяться за рішенням центральної влади). Рішення, прийняті на референдумі, як правило, є остаточними і мають найвищу легітимність. Саме референдум є інститутом прямої демократії.

Через участь у всезагальних виборах, референдумах і плебісцитах здійснюється електоральна поведінка громадян, пов'язана з можливістю реалізувати свої виборчі права. В сучасній соціології політики відзначається зростання ролі особистості в політиці: і не тільки, як політичного лідера, але й рядового виборця.

Електоральна поведінка може будуватись на різноманітних мотивах – аж від неприйняття політики "як брудної справи" до прямої участі в діяльності політичних партій і рухів з метою впливу на електоральну поведінку інших виборців.

Електоральна поведінка є однією з форм політичної участі особистості, реалізуючись через право бути виборцем, здійснювати виборчий процес і впливати на нього, брати участь у формуванні представницьких органів влади (від місцевих до верховних).

Електоральна поведінка притаманна людині як суб'єкту політики, політично дієздатній особистості, яка може оцінювати політичну ситуацію і приймати власні рішення, здійснювати дії у сфері політики.

В умовах існування тоталітарної системи Радянського Союзу електоральна поведінка була простою формальністю. Вибори були безальтернативними і по суті нічого не вирішували, роль виборця зводилась до сліпого одобрення існуючої політичної системи.

В сучасному українському суспільстві, яке йде шляхом формування демократичного суспільства, електоральна поведінка набуває форми вільного волевиявлення громадян, які залучаються до управління державою. Участь у виборах є актом, через який виборець демонструє своє ставлення до кандидатів, політиків і виборчої системи в цілому, до національних і політичних інститутів.

Участь у виборчій кампанії (у голосуванні зокрема) для абсолютної більшості громадян України є головною, а для багатьох єдиною формою участі у політичному житті суспільства. Лише незначна меншість виявляє суспільно-політичну активність поза участю у голосуванні.

Електоральна поведінка може проявлятися через:

а) конформізм — орієнтацію на чужі думки, соціальне пристосування, некритичну довіру до пропагандистських штампів і масових стереотипів, диктат несвідомих вчинків над свідомою оцінкою того, що відбувається. Конформістська свідомість довірлива до обіцянок, легко захоплюється сильними лідерами, схильна йти за лозунгами і закличками;

б) нонконформізм — на відміну від конформізму пов'язаний з незадоволенням існуючою політичною системою, несприйняттям діяльності органів державної влади та управління;

в) політичну індеферентність — проявляється в безучасному відношенні, відгородженні від політики. По суті, це є проявом абсентеїзму (від лат. *absent* — відсутній) — байдужого ставлення людей до своїх громадсько-політичних прав. Найчастіше це проявляється у свідомому ухилянні виборців від участі у голосуванні.

Загалом електоральна поведінка може здійснюватись у формах: неучасті у виборах з тих чи інших причин (як об'єктивних, так і суб'єктивних) та електоральної активності. Вона спрямована на:

- розвиток поставлених державотворчих завдань;
- забезпечення стабільності та розвитку політичної системи;
- виявлення інтересів соціальних груп.

Виборча активність проявляється через залучення у виборчий процес на різних етапах виборчої кампанії; участь у голосуванні; вибір джерел електоральної інформації; обізнаність із законодавством про вибори та проблемами його удосконалення; реакцію на зафіксовані порушення виборчого законодавства та ін.

Електоральна активність може бути пов'язана і з меркантильними інтересами, такими, як досягнення особистого благополуччя чи прагнення здобути владу. Водночас електоральна активність у крайніх своїх проявах може продовжувати політичний радикалізм, екстремізм і фанатизм як правого, так і лівого толку. Це веде до конфронтації, нетерпимості, розвитку конфліктів, що негативно впливає на демократичні процеси. Своєю суттю радикальність і нетерпимість суперечать основним принципам демократії.

Електоральну активність можна простежити на трьох рівнях:

1. Це — власне поведінка виборця як пасивного учасника виборчого процесу, що реалізує своє право обирати, надане йому законом.

2. Це — діяльність виборця, який прагне відіграти активну роль у виборчому процесі і політиці взагалі, не обмежуючись лише особистим голосуванням. Така електоральна активність проявляється в спробі впливати на поведінку інших виборців через передвиборчу агітацію, пропаганду, збір підписів на підтримку партії, політичного блоку та окремого кандидата, розповсюдження агітаційного матеріалу, спостереження за об'єктивністю проведення процедури виборів.

3. Прагнення реалізувати своє право бути обраним, виразити волю свого електорату при формуванні керівних органів державної влади й управління, впливати на прийняття політичних рішень та їх втілення.

Електоральну поведінку можна зрозуміти при з'ясуванні її джерел, збуджуючих факторів, мотивів. Як мотиви можуть виступати потреби, інтереси, звички, установки та ідеали. Джерела активності можуть бути пов'язані як з особливостями самої людини, так і з умовами, в яких вона існує. Особливе значення для розвитку виборчої активності має здоровий морально-психологічний клімат у сім'ї, наявність родинних електоральних властивостей і традицій. На основі поєднання цих і багатьох інших факторів виникає відносно стійка електоральна поведінка і розподіляються електоральні орієнтації окремих соціальних груп.

Значний вплив на виборчу поведінку має передвиборча агітація та пропаганда. Передвиборча пропаганда — це систематизований, цілеспрямований вплив, який здійснює партія або група підтримки кандидатів на виборчу посаду з метою поширення серед населення певної партійної ідеології, переконання виборців віддати свої голоси за конкретну партію чи кандидата. Передвиборча агітація — це ознайомлення виборців з політичними й особистими характеристиками кандидата, спроба домогтися, щоб його образ був якомога привабливішим для громадян, висвітлення достоїнств його виборчої платформи — сукупності завдань, які він має намір вирішити, принципів та ідей, виходячи з яких здійснюватиме свою діяльність, інформування про позиції партії в конкретних питаннях суспільного життя і про конкретні заходи, за допомогою яких вона намагається розв'язати проблеми.

А тепер розглянемо особливості електоральної поведінки студентської молоді, як особливої соціально-демографічної групи, у контексті економічних, соціальних і політичних умов сучасної України.

В цілому сучасна політична участь в Україні спонтанно-стихійна, має суперечливі механізми політичного впливу і протиріччя інтересів великих і малих соціальних груп; домінування партій, загальних ідей над партіями масових інтересів; неадекватність їх своїй соціальній базі [2, с.85].

Політичний плюралізм — це поки що більшою мірою плюралізм заперечення чужих поглядів і позицій замість утвердження власних.

Особливості сучасної політичної ситуації в Україні, пов'язані з трансформацією суспільства з тоталітарного в демократичне, звичайно, впливають на електоральну поведінку студентської молоді. В сучасних умовах не можна недооцінювати роль і значення цієї соціально-демографічної групи. Зрештою, рівень вищої освіти визначає рівень розвитку суспільства в майбутньому. Саме система вищої освіти в розвинутих країнах під прапором безпристрастності і незалежності насправді фігурує як фактор збереження і відновлення діючої соціальної і політичної системи.

Незважаючи на неординарність студентської молоді в соціальному, економічному та політичному плані, все-таки можна виділити певні закономірності, які визначають особливості її електоральної поведінки:

для всієї студентської молоді характерний процес соціалізації, пов'язаний з реалізацією своїх потреб, можливостей і здібностей, одержанням соціального статусу і системи соціальних ролей через процес здобуття вищої освіти. Видатний американський соціолог Т.Парсонс відмічав, що прихід кожного нового покоління можна порівняти з навалою варварів, і тільки процес соціалізації може забезпечити засвоєння ними норм співжиття [1, с.92].

у політичному самовизначенні студентської молоді, пов'язаному з формуванням політичних поглядів, переконань, ідеалів, інтересів та симпатій, переважають традиційні канали інформації, такі, як батьки, релігійні наставники чи місцева еліта, але їм рідко вдається протистояти тому впливу, котрий має підвищення рівня освіти. Сім'я не завжди є однаково значущим фактором соціалізації. Саме в період тоталітарного суспільства послідовно здійснювалася політика щодо ослаблення впливу всіх неофіційних інститутів, у тому числі сім'ї, на соціалізацію молоді. Але все-таки сім'я відіграє основну роль у формуванні моральних норм і цінностей, релігійної свідомості молодої людини. Сім'я виховує здатність сприймати те, що пізніше молодій людині скажуть засоби масової інформації чи в навчальному закладі. Соціалізація впливає на електоральну поведінку студентської молоді в зв'язку з нестійкими і до кінця несформованими переконаннями;

особливості молодіжної свідомості пов'язані з категоричністю, радикалізмом, здатністю на крайні вчинки від повного ігнорування виборчого процесу до високої електоральної активності на грані екстремістських поглядів і дій. Невипадково саме в середовищі студентської молоді знаходять свою електоральну підтримку руху і партії крайне правого і крайне лівого толку (наприклад, виникнення крайне лівої організації "Лучи чухче" в Національному педагогічному університеті ім. Драгоманова або підтримка з боку студентства Соціал-націоналістичної партії України у Львові);

переважає відсутність власного електорального досвіду взагалі або обмеженість, що викликано нетривалим перебуванням на студентській лаві;

вікові обмеження, встановлені законом в Україні, дають право обирати до органів державної влади громадян, яким виповнилось 18 років, а для того, щоб бути обраним депутатом Верховної Ради, треба мати не менше 25 років. Це обмежує електоральну активність студентської молоді щодо права бути обраним до Верховної Ради України.

Досвід виборів до Верховної Ради України та місцевих органів влади 29 березня 1998 р. дає можливість зробити певні узагальнення і висновки щодо особливостей електоральної поведінки студентської молоді:

досить високий рівень освіти молоді цієї категорії став основою для відносно високої порівняно з іншими групами молоді виборчої активності;

діяльність, пов'язана з впливом студентства на електоральну поведінку інших виборців, була викликана у значній мірі економічними інтересами. Саме переважно студенти збирали підписи на підтримку партії, розповсюджували пропагандистський матеріал з метою одержання певної винагороди, а не через свої політичні переконання;

на підвищення електоральної активності студентства значно впливала передвиборча агітація, пов'язана з певними ідеями та неординарними підходами. Прикладом цього є успіх Партії зелених України, яку підтримали передовсім молодь України і студентство як найсвідоміша й найактивніша її частина;

мотивом для голосування було прагнення бачити радикальні рішення і рішучі кроки, які б забезпечили вихід країни з соціально-економічної кризи. Саме з цим пов'язують підтримку молоддю комуністів у східних регіонах країни;

в електоральній поведінці студентської молоді проявляються регіональні особливості. Для Західної України — це традиційно висока підтримка партій національно-демократичного спрямування, вища в порівнянні з іншими регіонами виборча активність. Хоча треба відмітити, що регіональні особливості не є такими різкими, як у поведінці старших вікових груп;

спостерігаються зростання електоральної активності молоді і участь представників студентства по підсумках виборів, діяльності місцевих органів державної влади;

спад політичної активності в суспільстві проявився і в середовищі студентської молоді, але не підтвердились прогнози щодо повної її пасивності у виборчому процесі;

при існуючій системі вищої освіти в Україні, її глибокій кризі та збільшенні платної частки в тій чи іншій формі студентство є чи не найбільш благополучною групою молоді щодо матеріального забезпечення. Це, звичайно, відобразилося в електоральній поведінці студентства.

Однак проблема працевлаштування, збереження пільг, пов'язаних з безкоштовною освітою, виплатою стипендій і забезпеченням належних умов для життєдіяльності, робить студентську молодь дуже активною соціально-демографічною групою в політиці взагалі та електоральній поведінці зокрема.

Новітня політична історія України вже має факти високої політичної активності студентства — це голодовка студентів, що привела до відставки В. Масола. З історії ми пам'ятаємо про так звану "молодіжну революцію" 1968 р. у Західній Європі, основною рушійною силою якою були студенти. Як бачимо, на певних етапах суспільного розвитку студентство стає найдієвішою і найрадикальнішою політичною силою. Студентська молодь, хоч і не є такою чисельною, характеризується високим динамізмом і здатна проявити високий рівень електоральної активності. Зрештою, саме з числа теперішніх студентів буде формуватись нова політична еліта країни, що визначатиме розвиток України в XXI столітті. У зв'язку з тим потрібні особливе вивчення та аналіз електоральної поведінки студентської молоді, визначення її мотивів і пріоритетів, виділення факторів, які сприяють зростанню виборчої активності студентської молоді. Це повинно здійснюватись як за допомогою конкретних соціологічних досліджень, так і в процесі викладання обов'язкових для вищих навчальних закладів курсів "Соціологія" і "Політологія".

1. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. М. 1997.
2. Довган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология // Соц.-пол. журнал. 1994.
3. Козак В. Форми політичної участі громадян в державотворчих процесах // Розбудова держави. 1998, № 1/2.
4. Макаренко В.П. Политическая социология: нормативный подход // Государство и право. 1992, № 7.
5. Политическая социология / Отв. ред. Г. Сопов. Ростов н/Д, 1997.
6. Смелзер Н. Социология. М. 1994.
7. Энциклопедический словарь по социологии / Отв. ред. Г. Осипова. М. 1995.